

AFAQ ƏLİYEVƏ

Naxçıvan Dövlət Universiteti

DOI: 10.30546/155244.2024.2.127.001

**NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI FLORASINDA *BRASSICACEAE* BURNETT. –
KƏLƏMKİMİLƏR FƏSİLƏSİNİN ÇOXNÖVLÜ CİNSLƏRİ VƏ FAYDALI
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Məqalə Naxçıvan Muxtar Respublikası florasında yayılan Kələmkimilər-Brassicaceae Burnett. fəsiləsinin çoxsaylı növləri özündə cəmləşdirən cinslərindən bəhs olunur. Ərazi florasında fəsilənin Aethionema R.Br.-Pulcuqluot, Alyssum L.-Çuğundurrot, Erysimum L.-İsitməotu, İsatis L.-Rəngotu, Lepidium L.-Bozalaq kimi cinsləri 8-13 növlə çoxsaylı cinsləri hesab olunur. Burada sözügedən bitkilərin Azərbaycanın subendem və Naxçıvan florası üçün xarakterik növləri haqqında məlumatlar da verilmişdir. Fəsilənin çoxnövlü cinslərinin faydalı xüsusiyyətləri cədvəl şəklində qeyd olunmuşdur.

Açar sözlər: Kələmkimilər, fəsilə, cins, növ, bitki

Naxçıvan Muxtar Respublika florasında Kələmkimilər (*Brassicaceae* Burnett.) fəsiləsi 67 cinsdə toplanan 165 növlə təmsil olunur (5; s.147-157). Fəsilə cinslərində növlər qanunauyğun olaraq qeyri-bərabər paylanmışdır. Belə ki, fəsilə daxilində həm çoxnövlü, həm də bir növlə təmsil olunan cinslər mövcuddur. Fəsilənin çoxnövlü cinsləri özündə 8-13 növü birləşdirir. Bu növlərə aid məlumatlar aşağıdakı cədvəldə qeyd olunmuşdur:

Cədvəl 1

Kələmkimilər fəsiləsinin çoxnövlü cinsləri və nümayəndələri

№	Cinslər				
	<i>Aethionema</i> R.Br.- Pulcuqluot	<i>Alyssum</i> L.- Çuğundurrot	<i>Erysimum</i> L.- İsitməotu	<i>İsatis</i> L.- Rəngotu	<i>Lepidium</i> L.- Bozalaq
Növlər					
1.	<i>Aethionema arabicum</i> (L.) Lipsky - Ərəb pulcuqluotu	<i>Alyssum calycinum</i> L. - Kasalı çuğundurrot	<i>Erysimum brachycarpum</i> Boiss. - Qısameyvə isitməotu	<i>İsatis brachycarpa</i> C.A. Mey. - Qısameyvə rəngotu	<i>Lepidium campestre</i> (L.) R.Br. - Əkin bozalağı
2.	<i>Aethionema cardiophyllum</i> Boiss. & Heldr. - Ürəkvarpaq pulcuqluot	<i>Alyssum dasycarpum</i> Steph. - Tüklümeyvə çuğundurrot	<i>Erysimum collinum</i> (Bieb.) Andrz. - Təpəvari isitməotu	<i>İsatis Bungeana</i> Seidl. - Bunqə rəngotusu	<i>Lepidium coronopifolium</i> Fisch. ex Ledeb.(L. <i>lyratum</i> L.) - Udvari bozalaq
3.	<i>Aethionema cordatum</i> (Desf.) Boiss. - Ürəkvari pulcuqluot	<i>Alyssum Gehamense</i> Fed. - Hegem çuğundurrotu	<i>Erysimum crassipes</i> Fisch. & C.A. Mey. - Yoğunayaq isitməotu	<i>İsatis Buschiana</i> Schischk. (<i>İ. glauca</i> Boiss.) - Buş rəngotusu	<i>Lepidium crassifolium</i> Waldst. & Kit. - Qalınvarpaq bozalaq

NAXÇIVAN DÖVLƏT UNIVERSİTETİ

4.	<i>Aethionema diastrophis</i> Bunge - Qırışlı pulcuqluot	<i>Alyssum hirsutum</i> Bieb. - Kələkötür çuğundurot	<i>Erysimum cuspidatum</i> (Bieb.) DC. (<i>Acachmena cuspidata</i> (Bieb.) H.P. Fuchs.) – Qalxanlı isitməotu	<i>İsatis Karjagini</i> Schischk. - Karyagin rəngotusu	<i>Lepidium draba</i> L. - Yastıqotu bozalaq
5.	<i>Aethionema edentulum</i> N.Busch - Dişsiz pulcuqluot	<i>Alyssum murale</i> Waldst. & Kit. - Divar çuğundurotu	<i>Erysimum gelidum</i> Bunge - Soyuq isitməotu	<i>İsatis iberica</i> Stev. - Gürcü rəngotu	<i>Lepidium lacerum</i> C.A. Mey. (<i>L. persicum</i> Boiss.) – Cırılmış bozalaq
6.	<i>Aethionema fimbriatum</i> Boiss. - Kəkilli pulcuqluot	<i>Alyssum parviflorum</i> Fisch. ex Bieb. - Xırdaçiçək çuğundurot	<i>Erysimum lilacinum</i> Steinb. - Bənövşəyi isitməotu	<i>İsatis nummularia</i> Trautv. - Dəyirmi rəngotu	<i>Lepidium latifolium</i> L. - Enliyarpaq bozalaq
7.	<i>Aethionema pulchellum</i> Boiss. & Huet. - Zərif pulcuqluot	<i>Alyssum persicum</i> Boiss. (<i>A. muelleri</i> Boiss. & Buhse) - İran çuğundurotu	<i>Erysimum leptophyllum</i> (Bieb.) Andr. - Daryarpaq isitməotu	<i>İsatis ornithorhynchus</i> N. Busch - Ördəkburun rəngotu	<i>Lepidium perfoliatum</i> L. - Oxlu bozalaq
8.	<i>Aethionema Szowitsii</i> Boiss. (<i>A. elengatum</i> auct.) - Sovis pulcuqluotu	<i>Alyssum Stapfii</i> Vierh. (<i>A. Buschianum</i> Grossh.) - Ştaf çuğundurotu	<i>Erysimum leucanthemum</i> (Steph.) B.Fedtsch. (<i>E. passgalense</i> Boiss.) - Ağçiçək isitməotu	<i>İsatis Steveniana</i> Trautv. (<i>İ. anceps</i> N. Busch) - Steven rəngotusu	<i>Lepidium ruderales</i> L.- Yol bozalağı
9.		<i>Alyssum strictum</i> Willd. - Düz çuğundurot	<i>Erysimum pulchellum</i> (Willd.) J.Gay - Qəşəng isitməotu	<i>İsatis subradiata</i> Rupr. - Şüalı rəngotu	<i>Lepidium sativum</i> L. - Vəzəri bozalaq
10.		<i>Alyssum strigosum</i> Banks & Soland. (<i>A. campestre</i> L.) - Çöl çuğundurotu	<i>Erysimum repandum</i> L. - Gəmirilmiş isitməotu		<i>Lepidium vesicarium</i> L. - Qovuqlu bozalaq
11.		<i>Alyssum Szovitsianum</i>	<i>Erysimum sisymbrioides</i>		

		Fisch. & C.A. Mey. - Soviç çuğundurotu	C.A. Mey. - Şüvərani isitməotu		
12.		<i>Alyssum tortuosum</i> Waldst. & Kit. ex Willd. (<i>A. bracteatum</i> auct.) - Qıvrım çuğundurotu	<i>Erysimum subulatum</i> J. Gay (<i>E. persicum</i> Boiss.) - İran isitməotusu		
13.		<i>Alyssum turkestanicum</i> Regel & Schmalh. (<i>A. desertorum</i> Stapf) - Türküstan çuğundurotu	<i>Erysimum Szowitsianum</i> Boiss. – Soviç isitməotusu		

Cədvəldəki məlumatlardan göründüyü kimi *Aethionema* R.Br.-Pulcuqluot (8 növ- 4,84%), *Alyssum* L.-Çuğundurot (13 növ -7,87%), *Erysimum* L.-İsitməotu (13 növ -7,87%), *İsatis* L.-Rəngotu (9 növ -5,45%) və *Lepidium* L.-Bozalaq (10 növ -6,06%) fəsilənin çoxnövlü cinsləridir.

Fəsilənin çoxnövlü cins nümayəndələri arasında Azərbaycan subendemi və Naxçıvan florası üçün xarakterik olan növlər də var. Belə ki, *Aethionema* R.Br. - Pulcuqluot cinsinin *Aethionema edentulum* N.Busch - Dışsiz pulcuqluot, *Erysimum* L.- İsitməotu cinsinin *Erysimum crassipes* Fisch. & C.A. Mey. - Yoğunayaq isitməotu, *İsatis* L. - Rəngotu cinsinin *İsatis Karjaginii* Schischk. - Karyagin rəngotusu, *İsatis nummularia* Trautv. - Dəyirmi rəngotu, *İsatis ornithorhynchus* N. Busch - Ördəkburun rəngotu, *İsatis Steveniana* Trautv. (*I. anceps* N. Busch) - Steven rəngotusu kimi növləri Azərbaycanın subendem bitkiləridir.

Fəsilənin *Aethionema* R.Br. – Pulcuqluot cinsinin *Aethionema cardiophyllum* Boiss. & Heldr. - Ürəkvarpaq pulcuqluot, *Aethionema cordatum* (Desf.) Boiss. - Ürəkvari pulcuqluot, *Aethionema diastrophis* Bunge - Qırıqlı pulcuqluot, *Aethionema edentulum* N.Busch - Dışsiz pulcuqluot, *Aethionema fimbriatum* Boiss. - Kəkilli pulcuqluot, *İsatis* L. - Rəngotu cinsinin *İsatis brachycarpa* C.A. Mey. - Qısameyvə rəngotu, *İsatis Bungeana* Seidl. - Bunqə rəngotusu, *İsatis Karjaginii* Schischk. - Karyagin rəngotusu, *İsatis ornithorhynchus* N. Busch - Ördəkburun rəngotu, *Alyssum* L. – Çuğundurot cinsinin *Alyssum dasycarpum* Steph. - Tüklümeyvə çuğundurot, *Alyssum persicum* Boiss. (*A. muelleri* Boiss. & Buhse) - İran çuğundurotu, *Erysimum* L. – İsitməotu cinsinin *Erysimum brachycarpum* Boiss. – Qısameyvə isitməotu, *Erysimum sisymbrioides* C.A. Mey. - Şüvərani isitməotu, *Erysimum subulatum* J. Gay (*E. persicum* Boiss.) – İran isitməotusu kimi növləri Naxçıvan florası üçün xarakterikdir (2; s.183-198).

Fəsilənin çoxsaylı növlərə malik cinslərində faydalı xüsusiyyətləri ilə tanınan bitkilər də var. Bu bitkilərə aid məlumatlar aşağıdakı cədvəldə öz əksini tapmışdır:

Cədvəl 2
Kələmkimilər fəsiləsinin çoxnövlü cinslərinin faydalı xüsusiyyətləri

№	Növlər	Dekorativ	Yem	Dərman	Qida	Balverən
1.	<i>Aethionema arabicum</i> (L.) Lipsky	+	+			
2.	<i>Aethionema cardiophyllum</i> Boiss. & Heldr.	+	+			
3.	<i>Aethionema cordatum</i> (Desf.) Boiss.	+				
4.	<i>Aethionema pulchellum</i> Boiss. & Huet.	+		+		
5.	<i>Aethionema Szowitsii</i> Boiss.	+				
6.	<i>Alyssum calycinum</i> L.	+	+	+		+
7.	<i>Alyssum dasycarpum</i> Steph.		+			
8.	<i>Alyssum murale</i> Waldst. & Kit.	+				
9.	<i>Alyssum parviflorum</i> Fisch. ex Bieb.	+	+			
10.	<i>Alyssum persicum</i> Boiss.	+		+		
11.	<i>Alyssum hirsutum</i> Bieb.			+		+
12.	<i>Alyssum Stapfii</i> Vierh.			+		
13.	<i>Alyssum strictum</i> Willd.	+				
14.	<i>Alyssum Szovitsianum</i> Fisch. & C.A.Mey.	+	+			
15.	<i>Alyssum tortuosum</i> Waldst. & Kit. ex Willd.	+		+		
16.	<i>Alyssum turkestanicum</i> Regel & Schmalh.			+		
17.	<i>Erysimum brachycarpum</i> Boiss.	+				
18.	<i>Erysimum collinum</i> (Bieb.) Andr.	+				

19.	<i>Erysimum crassipes</i> Fisch. & C.A. Mey.			+		
20.	<i>Erysimum cuspidatum</i> (Bieb.) DC.				+	
21.	<i>Erysimum gelidum</i> Bunge	+				
22.	<i>Erysimum lilacinum</i> Steinb.	+	+	+		
23.	<i>Erysimum leptophyllum</i> (Bieb.) Andr.	+				
24.	<i>Erysimum leucanthemum</i> (Steph.) B.Fedtsch.	+		+		
25.	<i>Erysimum pulchellum</i> (Willd.) J.Gay			+		
26.	<i>Erysimum sisymbrioides</i> C.A. Mey.		+			
27.	<i>Erysimum subulatum</i> J. Gay	+				
28.	<i>Lepidium campestre</i> (L.) R.Br.			+		
29.	<i>Lepidium perfoliatum</i> L.	+	+			
30.	<i>Lepidium ruderales</i> L.	+				
31.	<i>Lepidium sativum</i> L.				+	

Cədvəldəki məlumatlardan göründüyü kimi Kələmkimilər fəsiləsinin çoxsaylı növləri olan cinslərinin dekorativ, yem, dərman, balverən və qida əhəmiyyətli nümayəndələri var. Bu cinslər daha çox dekorativ əhəmiyyətli növlərlə zəngindir (3; s.122-132, 8; s.23-35).

ƏDƏBİYYAT

1. Aliyeva A. The genus of *Aethionema* R. Br. Spreading in flora of Nakchivan Autonomous Republic of Azerbaijan // Science of Europe, Praha № 106, 2022, p. 17-19
2. Əsgərov A. Azərbaycanın bitki aləmi. Bakı: TEAS Press, 2016, s.183-198
3. Nəbiyeva F. Brassicaceae Burnett. fəsiləsinin Şahbuz rayonunda yayılmış faydalı bitkiləri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsi, Xəbərlər, Təbiət və texniki elmlər seriyası, cild 9, № 4, 2013, s. 122-132
4. Seyidov M., İbadullayeva S., Qasimov H., Salayeva Z. Şahbuz Dövlət Təbiət Qoruğunun flora və bitkiliyi, Naxçıvan: "Əcəmi", 2014, s. 267-293

5. Talibov T.H., İbrahimov Ə.Ş., İbrahimov Ə.M. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri (Ali sporlu, çılpaqtoxumlu və örtülütoxumlu bitkilər, II nəşr), Naxçıvan: 2021, s.147-157
6. Плаксина Т.И. Конспект флоры Волго-Уральского региона, Самара: Издательство “Самарский университет”, 2001, с.135-144
7. Погорелова Евгения Сергеевна (студент Пермская государственная фармацевтическая академия). Лекарственные растения семейства Капустные, Молодой учёный международный научный журнал, № 1 (105) / 2016, с.69-70
8. Колчанов А.Ф., Колчанов Р.А., Фан Чонг Хуан Семейство Крестоцветные (Cruciferae) во флоре Белгородской области, научные ведомости Серия Естественные науки, № 3 (122), Выпуск 18, 2012, с.23-35